

ЕТНОГРАФСКА ПОДЛОГА (ОДРАЗ И ФУНКЦИЈА У КАЛЕНДАРСКИМ ОБРЕДНИМ ПЈЕСМАМА)

Календарске обредне пјесме представљају, мање или више, магију подражавања (имитативну магију), оне су молитве или магичне формуле, које обредним језиком описују цио ток обредних обавеза. Подјела на основу календара на митровске и ђурђевске пјесме може увијек бити усложњена и промијењена, у овом случају је условна, као и све подјеле. Дobar дио етнографског блага сублимиран је у овим стиховима и сачуван, нашао је у њима свој одраз; захваљујући њима остваривана је и одговарајућа функција, а она је прије свега била и јесте плодност на свим нивоима постојања у природи. Стихови календарских обредних пјесама садрже етнографску подлогу и на основу њих се може помоћи у реконструкцији прошлости. Етнографска основа и добре жеље су стилизоване и крију се иза бројних симбола.

Кључне ријечи: календарске обредне пјесме, етнографија, митровске и ђурђевске пјесме.

Усмена књижевност обухвата народни живот у својој свеукупности. Нема ниједног подручја стварности које у њој није нашло свој израз. (ДЕРЕТИЋ 2007: 276) Календарске обредне пјесме одређене су употребом у практичном животу, оне су појава у народном живљењу и једна од особенних фолклорних манифестација. (ДЕРЕТИЋ 2007: 317) Ова компликована и наталожена народна умјетност и магија ријечи настала је као средство земљорадничке магије. Свакако је велики број таквих усмених творевина до данас ишчезао, али оно забиљежено управља се према аграрном календару (од сјетве, преко буђења и рађања природе до убирања плодова) и прати природне циклусе (рађање, јачање и умирање сунчево). Повезана

¹ kristina.mitic@filfak.ni.ac.rs

је са свијетом природе и божанстава у њој (анимизам). У настајању календарске обредне пјесме двије су основне компоненте: спољашња ситуација у којој се пјесма пјева и вербална пратња обреда (пјесма у ужем смислу). Из динамике односа ове двије компоненте проистиче структура пјесме, а зависно која компонента преовладава, и умјетничка вриједност пјесме. У већини календарских обредних пјесама спољашња ситуација је инсценирана (ДЕРЕТИЋ 2007: 318) и носи превагу.

Најчешће оскудна у непосредном изражавању осјећања и мисли, ова поезија открива неисцрпно богатство и разноликост слика појавног свијета. Њен основни домен је природа и човјек у односу на природу. Своје највеће естетске домете она постиже у оним тренуцима када се оно што се збива у човјеку и око човјека исказује на посредан начин, у сликама и призорима у природи, који изнутра трепте људским емоцијама. Преношење конкретних предмета и радњи у нестварни свијет пјесничке имагинације изведено је с истинском артистичком виртуозношћу. Краљичке пјесме (Вук, СНП I, бр. 159□183) нпр. права су мала ремек-дјела, али и многе друге. Постојало је памћење обреда, које је било слојевито и обухватало је и најдубљу архаику обредних радњи и касније њихове трансформације настале услијед прилагођавања древних ритуала новијим, вишим облицима културе. Најбољи чувар свих тих елемената била је пјесма која је пратила обред. (ДЕРЕТИЋ 2007: 324□326)

Стварни догађаји нису у тексту него изван њега, у обредним радњама које пјесме прате, у магичној моћи ријечи да изазову жељене догађаје. Обредно, митско и магично јесу основне функције ових текстова, од којих свака функција служи утврђивању и осмишљавању жељеног поретка. (ДЕРЕТИЋ 2007: 284)

Предуслов егзистенције фолклорног дјела јесте постојање групе која то дјело прима и одобрава. Обред без прихватања заједнице не може постојати, то је *contradictio in adjecto*, те иако је у саставу овог или оног обреда постојало индивидуално изражавање, ипак је пут од њега до обреда подједнако далек, као и пут од индивидуалне деформације говора до граматичке језичке мутације. Фолклор је близак „производњи по наруџби”. (ЈАКОБСОН, БОГАТИРЈОВ 1971: 20□22) Код неке врсте обредних пјесама готово цијела заједница је истовремено произвођач и потрошач. (ЈАКОБСОН, БОГАТИРЈОВ 1971: 28) Лични ставови и осјећања се морају поклопити са колективним схватањима, идеали љепоте су општи и утврђени у одређеној заједници.

Драмски елементи се распознају код неких обредних ликова. Маске указују на тајанственост тих ликова, неким су забрањене ријечи (табу), не оглашавају се да им не би нашкодиле зле силе; поједини у обреду преузимају улогу активног лица, диктирају осталима шта им је чинити.

Фолклорно позориште се наставља тамо гдје је култ престао. Из драмских садржаја могу се реконструисати основни елементи душевне преокупације примитивног човјека: брига да осигура себи живот и потомство, љубав и хљеб. (РОЖИН 1971: 308□309)

Основно је стваралачко чуло: осјетити и чути дух и дах средине, сакривену душу народа, која се преображава и огледа у дјелима народне умјетности, у камену, у боји и ријечи, у оригиналности стила, увијек различита и увијек своја. Осјећај је слободан. Ријеч има унутрашње оправдање. Слика је чиста и доживљена. (КАШТЕЛАН 1971: 68, 73)

Календарске обредне пјесме заједно чине лирску композицију четирију годишњих доба. Та четири годишња доба обиљежена су знацима разне врсте, у првом реду пјесмама, међу њима и најстаријим, које су пратиле обреде одређене сезоне или дане зависно од природног сунчевог кретања, понекад и црквеног календара. Те пјесме су присни и простодушни дијалози између човјека и цијелог свијета, између небеског и земаљског и представљају архаичне лирске молитве и благослове упућене природним силама унутар земљорадничке религије. (КРЊЕВИЋ 1987: 14□25)

Земљорадничка магија је неизбјежно периодична, нужна, вршена са циљем по тачно утврђеном сценарију, гдје се учесници подвргавају одређеном начину понашања, облачења, својеврсном маскирању, прерушавању, како би у улози нових, моћних бића били у стању да успјешно дејствују у магијском ритуалу као други људи. (ПЕТРОВИЋ 2004: 54□55) Магијске радње се врше на крај села и поља, на кућним праговима, огњиштима, крововима, средишњим гредама куће, на улицама, путевима, траговима стопа, капијама, ђубриштима, гробљима, обалама ријека, на раскрсницама, гдје у ствари пребивају сабласни демони. (ПЕТРОВИЋ 2004: 58) Унутар људског или освојеног простора постоје гранична мјеста која раздвајају затворени од отвореног, чист од нечистог, повезан простор од разједињеног. Она могу симболизовати и границу између људског и нељудског или неосвојеног и зато су потребни медијатори у магијским обредима или извођачи, тј. читаве поворке у лирским обредним пјесмама.

У додиру с митолошким бићима, која поворке глуме, човјек је обавезан да ћути, у противном комуникација с њима је немогућа или ће пак бити кажњен с њихове стране одузимањем гласа. Неки модели магијске комуникације откривају да глас и сузе служе за изградњу симболичке осе којом се човјек повезује са божанским заштитником. (РАДЕНКОВИЋ 1996: 357)

Човјек и природа били су угрожени у вријеме некрштених дана, од Божића до Богојављења, уочи Васкрса и Ђурђевдана, нечиста мјеста била су између осталог шума, обала ријеке и сл. и требало је путем пјесама

календарских у те дане заштитити и очистити од сваке недаће и умилостивити зло које пријети.

Митровске пјесме (зимско-новогодишњи циклус)

Коледарске пјесме падају у одређене дане сунчева календара и прослављају јачање сунчеве енергије и њеног дејства на вегетацију. Коледари (колеђани) први најављују сунчеву нову годину, почетак узлазне путање у доба зимског солистиција (у децембру), чему одговара и буђење природних енергија које се испољавају у свему што живи. Коледари се представљају, а тако их и примају, као бића вишег реда у људском облику, која долазе незнано откуд и продужују даље да плодородност коју отјелотворују стигне до свих: (КРЊЕВИЋ 1987: 14□25) „Божић баје *ио свем свећу*,/*По свем свећу*, по овоме” (Вук, СНП I, бр. 190). Они својим молбама, молитвама или пјесмама изражавају жеље за добру годину у пољу и животу. Помињу се у средњевјековним изворима, у IX и XI вијеку као ноћни опходи за вријеме зимске краткодневице у част почетка новог успона сунчаног божанства Коледа (ПЕТРОВИЋ 2004: 699) или старословенске виле Коледе (НЕДЕЉКОВИЋ 1990: 115) или у част почетка јачања тако потребног сунца. Негдје су то неожењени младићи, негдје и ожењени, неки маскирани, неки без маски, али код свих њих су пјесме имале аграрно-магијски карактер. (НЕДЕЉКОВИЋ 1990: 115) Садржински и ритмички су коледарске пјесме врло различите. Мистичну игру изводи различит број улога, дедица је увијек главни и нека врста редитеља, помиње се још и баба, момак (младожења), млада (невјеста), оале (оле, оалници, алосници), два до шест пјевача, гајдаш и један до два коњовоца. Правац кретања извођача је тајни, само је позната кућа од које почиње опход. Прије извођења пјесама Коледари играју коло, што је видљиво и у стиховима: „Колеђани коло граде,/ Коледо, коледо!” (Зоја Карановић, АЛНП, бр. 31) и глуме истјеривање злих сила. Домаћини се укључују у игру задиркивањем неvjесте, коју остали бране. Вјеровало се да доносе добро, те су радо примани и награђивани: „Ево су ти гости дошли,/ „*Добри гости, колеђани*,/*„Који оде, бога моле*” „За старога за Бадњака,/ „За младога за Божића” (Вук, СНП I, бр. 191). Друго име за коледаре је Лесници или духови шуме. На Бадњи дан, у неким крајевима, куће су обилазиле свечано обучене и гранчицама окићене женске поворке, које су такође пјевале коледарске пјесме, те дјевојке су звали Коледарке или Колеђанке. (НЕДЕЉКОВИЋ 1990: 116□118) Оне и Коледари пјевају: „Отуд иде чудно чудо,/ Чудно чудо невиђено,/ Страота је погледати,/ А камоли

дочекати!” (Вук, СНП I, бр. 192) или „Бог се роди овуј вечер,/ Коледо, *коледашице*,/ *Ваистин*’ се роди овуј вечер,/ Коледо, *коледашице*” (Зоја Карановић, АЛНП, бр. 40). У руским коледарским пјесмама идеали су угледни људи, богаташи, војсковође, судије, посједници пространих њива, стада, цареви, господа и коленовићки синови. (ПОТЕБЊА 1982: 250) Наше коледарске пјесме упућене су угледним домаћинима и домаћицама, војводама, момцима и дјевојкама, самим Коледарима (међусобно): „Афтиши (узми) га,/ Торбоши (стави у торбу) га, *коледо!* Афтосах га/ Торбосах га, *коледо*;/ Жеже, гори,/ Па прогори, *коледо!*” (Вук, АСАНУ, бр. 8552/257, XII, 12)

Црквене власти су, посебно у Војводини, настојале од XVIII вијека да сузбију паганске поворке коледара и половином XIX вијека коледаре замјењују мање дјечије скупине, тзв. Коринђаша. Ова више християнизована поворка ишла је о Божићу (7. Јануар), Малом Божићу (14. Јануар) и Богојављењу (19. Јануар). Коринђали су под прозором пјесме без припјева *коледо*, претходно тражећи дозволу од домаћина. (НЕДЕЉКОВИЋ 1990: 120) Коринђаши нису била само дјеца, већ понекад и одрасли мушкарци и жене. Постојале су и групе дјевојака, тзв. Калинарки, које су око Божића на ранилу, зором, уз запаљену ватру пјевале пјесме претежно намјењене Божићу. Некад су поворке маскираних калинарки ишле селом пјевајући намјенски пјесме укућанима. У поворци је једна маскирана као невјеста, двије као старци, а у пратњи су имале четири до шест дјевојака (НЕДЕЉКОВИЋ 1990: 114), што је по структури наликовало Коледарима. Дакле, Коледари, Колеђани, Лесници (шумски духови и заштитници стоке), Коледарке, Колеђанке, Коринђаши, Калинарке изводе коледарске пјесме које су, без обзира у ком облику биле, све заједно „честитарске”, тј. ту су да честитају поновно рођење младог бога или младог Божића из сагорјелог или старог Бадњака: „Који *оде*, Бога моле/ „За *сѣарога* за Бадњака,/ „За *младога* за *Божића*.” (Вук, СНП I, бр. 191)

Християнизовани облик коледарских пјесама чине божићне пјесме. Ни у једном дану у години није сабрано толико обичаја и вјеровања као Бадњега дана и на Божић. Ова два дана су главна и најрадоснија народна свечаност. На Божић дјеца пјевају: „Божић, Божић бата/ На обоја врата/ Носи киту злата/ Да позлати врата/ И обоја побоја.” (довратнике) (Вук, СНП I, бр. 194) или се „носи вертеп□, па се помињу и вертепске пјесме. Вертеп је заправо макета цркvice са упаљеним фењером, како би се представљена сцена Христовог рођења, коју изводи импровизовано позоришно друштво дјеце школског узраста, уз већ познате божићне пјесме, боље видјела. Вертепско позориште је християнизовани облик обредних поворки о Божићу. Вертепаша је био различит број, али је свако имао одговарајућу улогу и био одговарајуће маскиран за њу. Ову врсту

обрета донијели су руски учитељи. Она је код нас врло брзо попримила облик забаве, што се види из стихова: (НЕДЕЉКОВИЋ 1990: 54) „Обрадујте сиромашке,/ Вредне наше Србе ђаке,/ Јер за свију, ево, нас,/ *Родио се Христѿос сѿас,/ Ако коме добро чини,/ Слав'ше Бога на висини'*” „Губа, губа губује,/ Добро једе и пије,/ Не зна добро читати,/ Ал' зна добро *искаши.*” (НЕДЕЉКОВИЋ 1990: 54) Обичаји на Бадњи дан повезани су са култом бога Световида (младог бога). Као што се Перуну и Световиду палила жртвена ватра (култ ватре) од храстових дрва, тако се још и данас пали дан прије Божића храстов пањ или бадњак. (ВАСИЉЕВ 1990: 60, 71) Коледало се до Божића, а на Божић коледарске пјесме су замјењиване божићним или вертепским, свеједно, све су имале тон честитања поновног рађања и жеља за богату нову годину.

Василичарске пјесме се пјевају око малог Божића (тзв. Женског Божића, Православне нове године или Новог љета, Светог Василија или Васиљевдана), тј. око 14. јануара у вријеме „пасје недеље”, која је одраз најстаријег паганизма. По садржини су сличне божићним пјесмама, такође се беру и пале бадњачићи, тзв. Бадњарице, на основу броја женске чељади у кући. На тај дан одржаван је и обичај пјевања прстену (НЕДЕЉКОВИЋ 1990: 147) (симбол сунца и брачне заједнице). Те пјесме пјевају дјевојке, а послије сваке пјесме дијете извлачи по један њихов прстен из котла у коме је прстење као залог преноћило у води. Отпјевана пјесма предсказује судбину оне чији је прстен извађен, што је вид народног врачања стиховима. Уочи Васиљевдана кретале су се и поворке сировара (непаран број неожењених мушкараца), маскираних или не, који су галамом (неартикулисано) и игром тјерали зле силе и призивали берићет повицима: *Сирово!* / □ *Бурово!* (НЕДЕЉКОВИЋ 1990: 204)

Празник Богојављење има народни назив Водица, Водице или Водокршће. Назив потиче од низа обредних радњи са водом и око воде, који сежу из дубоке старине, као и од освештане водице, благосиљане у цркви. Око Богојављења селом су ишли маскирани мушкарци, тзв. Водичари (један прерушен у деду, а други у бабу која преде). (НЕДЕЉКОВИЋ 1990: 58) Водичарске пјесме имају свој християнизовани облик у богојављенским пјесмама. „Расла јабука крај сињег мора,/ Граном до неба, стаблом до земље./ Под њом сеђаше света Марија,/ Викала, викала, светог Јована:/ „Да ли можеш и да л' хоћеш Бога крстити,/ У Јордан води, под ведрим небом.’” „Ја могу, ја хоћу, Бога крстити,/ У Јордан води, под ведрим небом.”” (З. Карановић, АЛНП, бр. 51)

Сљедећа врста зимских обредних пјесама по времену извођења јесу јовањске пјесме, пјеване 20. јануара уз празновање Сабора светог Јована, Претече и Крститеља: „Еј убави, сам *свѣтѿи Јоване,* / На Јовану *зелена долама,* / На долама *од свиле* цепови,/ А на глави *капа самурлија,*

А на капи *свилена* китица,/ А на кити два жута *дукаџа*.” (З. Карановић, АЛНП, бр. 53)

Пјесме које водичари пјевају пред кућама које обилазе сличне су пјесмама вучара, тзв. Вучарским пјесмама. Вучари ступајући у домаћинство окрену напуњену вучју кожу према кућним вратима и потом пјевачи међу њима пјевају пјесму: „Вујо ми је остарио,/ Планине је оставио,/ У поље је салазио,/ Грдне ране задобио,/ не мога и □ носити,/ Подига се просити.” (НЕДЕЉКОВИЋ 1990: 60)

Пјесме на прелазу између зимских и прољећних, као што је већ напоменуто, јесу пјесме „на ранилу □. Обичај ранило одржаван је у одређене дане Великог поста. Уочи тих дана дјевојке у селу накупе сувих дрва, однесу их на ранило, код записа или на неко зборно мјесто. Око пола ноћи дјевојке се буде и по двије излазе на ранило, гдје се наложи ватра од донијетих дрва. Чим се са ранила зачује дјевојачка пјесма, одмах са свих страна долази омладина, која ту пјева, свира и игра до зоре, послије чега се разилазе кућама. Позив на ранило је гласио: „Кога нема *на рано, на рано*./ Немало га на дану, на дану.” (НЕДЕЉКОВИЋ 1990: 196)

Обичај је претрпио многе измјене, чак му је и име у неким крајевима било другачије □ *букара* (ватриште) према запаљеној ватри, учесници нису више само млади, него сви укућани, по старини се обреде, а у неким крајевима се запаљена ватра прескакала, како укућане и стоку не би уједале змије, уз повике: „У ватру стадосмо,/ а не *изгоресмо*./ Дође *болесџ*./ не *примисмо* је.” (НЕДЕЉКОВИЋ 1990:196)

У свом првобитном облику оне прије свега садрже мотиве удварања омладине и сугеришу плодност која се у овом случају огледа на плану личног, појединачног: „Ој *убава*./ *убава* девојко, ој./ Забелела бела зора./ Мијаило, мило име./ Из пустињске влашке стране./ Нису биле беле зоре./ Већ су биле младе моме.” (З. Карановић, АЛНП, бр. 54)

Ђурђевске пјесме (прољетно-љетни циклус)

Лазарева субота се још назива Лазаревдан, Лазарица, а због обичаја да се у овај дан људи ките врбовим прућем и Врбица. У XIX вијеку је био обичај да на овај дан иду Лазарице од куће до куће, гдје играју, пјевајући лазаричке пјесме, за шта су добијале дарове. Још једно име за Лазарице је Катунарке (шумске виле). Узрост дјевојака лазарица се разликовао од краја до краја, негдје су то биле дјевојчице изнад седам година, а негдје и старије дјевојке, пред удају. Негдје их је пратио и један или више мушкараца. Начини маскирања су се такође разликовали. Пјесме

које су пјевале биле су различите садржине, упућене одређеној личности или појави, предмету или догађају, прва од њих је обично била посвећена води, а касније је било и шаљивих и сатиричних или пјесама којима се изражава народна мудрост на загонетан начин. Очигледно су поворке Лазарица у првим данима прољећа имале магијску улогу, да пјесмом и игром обезбједе плодност, берићет и здравље људи. Као и код Коледара, вјеровало се у исцјелитељску моћ Лазарица. „Лазар језди кроз село,/ Чизмом бије на врата:/ ,Отвор’те се град врата,/ Да улазив лазари,/ Да се лепо преклањав” (З. Карановић, АЛНП, бр. 72). Овај обред је на неки начин за дјевојчице Лазарице био иницијацијски, оне су својим проласком кроз обред (три пута најмање, за три године) изражавале и спремност за брак. (НЕДЕЉКОВИЋ 1990: 136□138)

Ђурђевдан је више но ма који прољећни празник сачувао вјеровања и обичаје који магијским путем треба да осигурају напредак и плодност стоке и поља, здравље и срећу међу људима. Узима се као крај зимске половине године. Један од многобројних обичаја на овај дан је и тзв. Вјенчево пјевање: „*Венче здравче,/ беру ли те моме?*”/ „Први венац/ за овцу Калушу,/ други венац/ за краву Сивуљу,/ трећи венац/ за ведро ковано.” (НЕДЕЉКОВИЋ 1990: 74□81)

„Вјенчево пјевање□ изводи омладина на ријекама у зору, купајући се и плетући вијенце. Понегдје су на овај дан пјевале и Краљице. Ђурђевданске пјесме су се пјевале очи Ђурђевдана и на ђурђевдански уранак: „Једва чекам ђурђевданске ноћи,/ Кад ћу млада на уранак поћи./ Кад ћемо се кола наиграти,/ Наиграти, пјесме напјевати.” (НЕДЕЉКОВИЋ 1990: 74□81)

Свети апостол Марко има атрибут градобије. Уз одржавање литија (поворки сељана зарад бољих усјева и заштите од града и суше) на овај дан, играло се коло и пјеване су марковданске пјесме, о којима не постоје записи, само претпоставка да су налик крстоношким и да су имале за циљ да заштите усјеве од града. Претпоставка је и да су извођачи били првенствено мушкарци.

Јеремијске пјесме изводила је обредна поворка Јеремијаша или Јеремија, која је ишла очи Јеремијиндана (13. маја), обилазећи куће и поља ради заштите од змија. Групу су чинили младићи и дјевојке, а негдје и дјевојке саме. Овај обичај се повезује и са остатком Краљица. Култ пророка Јеремије је дошао под утицајем хришћанства, а према предању, свети Јеремија је кротитељ змија: „Јеремије уз поље!/ Беж’те змије у море!/ Која змија остала,/ Очи своје избола,/ На два трна глогова,/ На четири шипова.” (како би змије ослијепиле и престале уједати стоку) (НЕДЕЉКОВИЋ 1990: 110□112)

Васкрс, Ускрс, Вазам, Велигден или Велик-дан називи су за „празник над празницима□, који поред бројних обичаја подразумјева и опште

веселе уз играње и пјевање васкршњих или велигденских пјесама: „Долете челка од Бога,/ Казује *леџо богатџо*,/ *Велигдан* шарен, прешарен” (Зоја Карановић, АЛНП, бр. 93).

Спасовдан је од давнина пролећни празник земљорадника и стоцара. У његовим обредним играма могу се уочити остаци паганских јавних култова. Спасовске пјесме пјева у колу свечано обучена омладина са вијенцима цвијећа на глави: „Рано рани ђевојчица/ На весели Спасов данак”/ „Свети Спаса коња спрема,/ коња спрема, колан нема;/ колан спрема, узду нема./ Па си пође свети Спаса/ да си своје поље зађе./ Па си сретне стару мајку,/ па гу праша свети Спаса:/ „Где си била, стара мајко?”/ „Море синко, свети Спаса/ ја сам поље прошетала,/ наше поље много добро:/ јесењина клас је исфрљила,/ пролећнина у вретено./ Од два грозда ведро вино,/ од два класа шиник жито!” (НЕДЕЉКОВИЋ 1990: 226□227)

Духови вегетације крију се и иза краљичких дјевојачких опходњи, иза пјесама налик на дитирамбе: „Ој вишњо *вишњице!*/ Дигни *горе гране!*/ Испод тебе *виле!*/ Дивно *коло воде*” (Вук, СНП I, бр. 183) у доба године које није далеко од другог преломног положаја сунца, љетног солистиција. Тада је судбина усјева већ извјесна, па се прижељкује богат род и здрава љетина. А пошто је све у знаку култа плодности, тематско поље ових пјесама нужно се проширује обухватајући људски живот као саставни дио природе. Једна годишња сезона у ведрим краљичким пјесмама посредно одређује и доба људског живота, младост као претпоставку плодности. Отуда љубавни мотиви, непосредно обраћање младима у пару, описи љепоте и завођења, асоцијације на што скорију свадбу, не без еротске симболике, као услова стварања новог живота: „Ој Миљо, Милице!/ Сребрно путашце!/ Свуда си ношено,/ *Ни ком' несуђено!*/ *До меника Ђурђу!*/ На столу седећи,/ Дукате бројећи.” (Вук, СНП I, бр.179)

О старом општем словенском празнику Русалија појављивале су се русалке (водене виле). У Србији, гдје се помен овог празника очувао до половине XIX вијека у пуној свјезини, обредне поворке Русалки се могу изједначити са поворкама Краљица. Као успомена на некадашње паганске свечаности, очували су се обреди у част Русалки или обреди чији је циљ био да отклоне њихова штетна дејства. То је обредна поворка Краљица. (НЕДЕЉКОВИЋ 1990: 121) Вријеме кретања Краљица је доста широко и различито. Овај обред је за дјевојке извођаче био такође иницијацијски: „Момче, перјаниче!/ не стој, не погледај,/ У коло не гледај,/ У колу ти нема/ Слике ни прилике,/ *Већ ено ти слике!*/ Око кола игра;/ Мачем узма□ује,/ На се погледује,/ Стоји ли јој лепо/ Ру□о сакројено” (Вук, СНП I, бр. 177). Опште је правило било да у Краљице иду најљепше дјевојке и оне које добро пјевају. Број учесница је био различит, а негдје су имале и мушку пратњу или заштиту. Краљице у себи садрже одраз култа владара, јер се у њима

виде схватања која су некада владара изједначавала са божанством, затим земљорадничко-женског култа, дакле времена у којем је била друштвена превага жена, као и култа мртвих, јер су се појављивале у вријеме многих русних празника (одавање помена умрлима), али је најдуже у њима очуван култ плодности, јер Краљице несумњиво припадају кругу земљорадничких обреда и у њима се врше радње, мађијања и молитве за плодност, тим више што се јављају у недељама општег биљног бујања и развитка усјева, а и многе њихове пјесме имају женидбено-удадбени нагласак. Понегдје су имале атрибут облачара, тј. тјерале су облаке и невријеме од својих села. (НЕДЕЉКОВИЋ 1990: 125)

На Тројице (Духове, педесети дан од Васкрса) организују се литије (светковине зарад бољих усјева и заштите поља од града и суше) или заветине (светковине зарад здравља људи и стоке), а некада су на овај дан ишле саме Краљице. Иако празник подразумјева и прославља три лица Божја, у нашем народу се користи као именица женског рода у једнини, па се тако пјевало: „*Заспала светиа Тројица/ Светому Петру на крило.*” (НЕДЕЉКОВИЋ 1990: 244)

Ивањске пјесме пјевају дјевојке на Ивањдан (7. јула) берући цвијеће: „*Ивањско цвеће, Петровско,/ Иван га бере те бере:/ Мајци га баца у крило,/ А мајка с крила на земљу*” (А мајка Петру на главу!) (НЕДЕЉКОВИЋ 1990: 101 □ 104) О ивањском цвијећу пјевају и младићи, па настају момачко-дјевојачки стихови: „*Милодуха да се милујемо,/ А невена да му срце вене,/ Чубар цв’јеће да ме добро чува,/ Каранфиља да се не карамо,/ Босиока да м’ не смеће с ока,/ Калопера да ме не оћера,/ Љубидрага да ме боље љуби,/ Сунцогледа нека гледа на ме.*” (НЕДЕЉКОВИЋ 1990: 101 □ 104) Ове пјесме дјевојке пред удају пјевају окићене цвијећем у колу. Текстови су понекад и ласцивног карактера и свједоче о иницијацији омладине.

Од свих дијелова природе биљке су схватане као најближа веза између човјека и божанства или демона. Биљке на очигледан начин конкретизују човјеково виђење свијета као тродјелне цјелине. Смјеном вегетационих периода код листопадног дрвећа исказује се ритмичност и регуларност промјене свијета, што је погодно средство за исказивање регуларности тока времена. Листање, цвјетање, сазријевање, изумирање и поновно клијање сјемена исказује идеју кружног времена, чиме се бескрајно и регуларно понавља стварање □ раст □ умирање □ васкрсавање. Биљке су добијале на значају зависно од времена брања, оне убране на Ђурђевдан и Ивањдан имале су додатно значење. (РАДЕНКОВИЋ 1996: 357)

Крстоноше су учесници опште и заједничке сеоске славе, који обилазе поља и усјеве, крећући се ободом сеоског атара и носећи крст,

икону, барјак и обнављајући крстове на сеоским записима. У поворци су били најчешће мушкарци, али и жене. Негдје Крстоноше иду о заветинама (светковина зарад здравља људи и стоке), а другдје о литијама (светковина за род усјева и заштиту поља од града и суше), понегдје су ове двије светковине изједначене. Идући, Крстоноше пјевају, сви „господајући” углас: „Крстоноше Бога моле, Господе помилуј!” са страна их благосиљају: „Нек су срећне крстоношке путине!” (НЕДЕЉКОВИЋ 1990: 130) Послије Другог свјетског рата Крстоноше су своје опходе замијениле опходима око цркве, није се више ишло око поља, мада стихови чувају првобитни облик овог опходног обреда: „Свети Спаса коња кове,/ Да обиђе равно поље,/ Господе помилуј!/ Господе помилуј!/ Дај нам, Боже, ситну росу,/ Да ороси равно поље;/ Од два класа шеник жито,/ Од два снопа до сто ока!” (Зоја Карановић, АЛНП, бр. 134)

Додоле (Пеперуге, Пеперуђе, Пепероне), учеснице старинске обредне игре која се изводи за сушних љета, дословно су прерушене у природне костиме. Тиме се оне идентификују с природом и годишњим добом, преузимајући на себе улогу древних свештеница посвећених у тајне тзв. имитативне магије. Оне се, у одјећи од цвијећа и пјевајући, утркују са облацима: „А ми брже, облак брже,/ Ој додо, ој додо ле!! Облаци нас претекоше,/ Ој додо, ој додо ле!! *Жишо, вино йоросише*, (као коначне прижељкиване продукте)/ Ој додо, ој додо ле! (Вук, СНП I, бр. 187), домаћини их поливају водом, а тај низ стопљених симболичких ознака и радњи има за циљ изазивање кише, пошто је први услов, јединство с природом, испуњен. Вјеровало се да ће опонашање ритма природног процеса „отворити” облак и благословити усјеве кишом. (КРЊЕВИЋ 1987:14□25) Негдје су у овом обреду учествовали и мушкарци (прпоруше) (НЕДЕЉКОВИЋ 1990:70), зависно од преваге матријархата или патријархата. Истовјетно су пјевали: „Молимо се вишњем Богу,/ Ој додо, ој додо ле!! Да удари росна киша,/ Ој додо, ој додо ле!! Да пороси наша поља,/ Ој додо, ој додо ле!! И шеницу озимицу,/ Ој додо, ој додо ле!! И два пера кукуруза,/ Ој додо, ој додо ле! (Вук, СНП I, бр. 184)

Пјесме за заустављање кише, како им име каже, требало је да зауставе обилне падавине кад им вријеме није. Ријетки су записи ових пјесама које су изводила дјеца, али су и оне, као и остале, имале обредни карактер, само сада у супротном смјеру у односу на кишу: „*Престан’ кишо, кишице*,/ Престала ти лати мати,/ За гором, за водом;/ Сузе рони, сина роди,/ Како ће му име надест/ □ Илија, преврлија:/ ,О, Илија, преврлија,/ Превр □и небо, нек је ведро,/ Као сјајно огледало.” (Зоја Карановић, АЛНП, бр.135)

Етнографска подлога □ одраз и функција

Цитирана литература

- ВАСИЉЕВ, С., *Митологија древних Словена*, Београд, 1990.
- ДЕРЕТИЋ, Ј., *Историја српске књижевности*, Београд, 2007.
- КРЊЕВИЋ, Х., *Различне женске њесме, руковети народне лирике*, Београд, 1987.
- НЕДЕЉКОВИЋ, М., *Годишњи обичаји у Срба*, Београд, 1990.
- ПЕТРОВИЋ, С., *Српска митологија*, Београд, 2004
- ПОТЕБЊА, А. А., *Животни услови у којима је цветало народно стваралаштво*, у: С. Кољевић, *Ка поетички народног песничтва, створана критика о нашој народној поезији*, Београд, 1982.
- РАДЕНКОВИЋ, Љ., *Симболика светиња у бајањима Јужних Словена*, Ниш, 1996.
- BONIFAČIĆ, N. R., *O narodnoj drami*, u: Maja Bošković-Stulli, *Usmena književnost, izbor studija i ogleđa*, Zagreb, 1971.
- JAKOBSON, R., BOGATIRJOV, P., *Folklor kao naročít oblik stavralaštva*, u: Maja Bošković-Stulli, *Usmena književnost, izbor studija i ogleđa*, Zagreb, 1971.
- KAŠTELAN, J., *Gavran i konj*, u: Maja Bošković-Stulli, *Usmena književnost, izbor studija i ogleđa*, Zagreb, 1971.

Извори и скраћенице

КАРАНОВИЋ, Зоја, *Анџологија лирских народних ђесама*, Београд, 1997.
(Карановић, АЛНП)

КАРАЦИЋ, В. С., *Српске народне ђесме I*, Београд, 1964. (Вук, СНП I)

КАРАЦИЋ, В. С., *Српске народне ђесме (из необјављених рукописа)*,
САНУ, Београд, 1973. (Вук, АСАНУ)

Kristina R. Mitic

ETHNOGRAPHIC BACKGROUND (REFLECTION AND FUNCTION IN CALENDAR RITUAL SONGS)

Summary

Calendar ritual songs represent, more or less, the magic of imitation (imitative magic); they are prayers or magic formulas that describe the ritual language of the whole course of ritual obligations. The division to the calendar "mitrovske" and "đurđevske" songs is a subject to change and further complexity, and is here presented rather conditionally, as all divisions are. A good part of ethnographic treasures is sublimated and saved in these verses, he found his own reflection there; the function, primarily fertility on all levels of existence in nature, was realized through them. The verses of calendar ritual songs include ethnographic background that enables the reconstruction of the past. The ethnographic background and positive aspirations are stylized and concealed behind many symbols.

Key Words: calendar ritual songs, ethnography, "mitrovske" and "đurđevske" songs.

